

UDK 329.15
Izvorni znanstveni članak

Nezavisna radnička partija Jugoslavije — politička radnička stranka

STANISLAVA KOPRIVICA-OŠTRIĆ

Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, Jugoslavija

Istraživanje programskih koncepcija i organizacijske strukture političkih stranaka zahtijeva interdisciplinarni pristup. Tu se historiografija susreće s politologijom i sociologijom, da bi se udruženim metodološkim instrumentarijem odredila ona obilježja koja odgovarajuću političku stranku svrstavaju u određeni tip. U istraživanju tipologije političkih stranaka, a posebno radničkih, još smo na početku, jer prevladavaju radovi koji opisuju političku *djelatnost* nad onima koje zanima *idejno usmjerenje* izraženo programom i *struktura organizacija* oblikovana u statutu. Proučavanje stranačke organizacije, kao posrednika između programskih opredjeljenja i političke prakse, općenito se vrlo malo istražuje, iako način organiziranosti značajno uvjetuje komunikaciju između programskih koncepcija i njihova ostvarenja. Istraživanje radničkog i komunističkog pokreta u Jugoslaviji s tog aspekta značajno je i za povijesnu sintezu njihove prakse i za stvaranje tipologije političkih stranaka na našem tlu. U slučaju komunističkog pokreta u Jugoslaviji istraživanje idejno-teorijskog usmjerenja, programsko-političkog određenja i organizacije kao oblika njihova posredovanja u povijesnu praksu proletarijata mora odgovoriti na ključna pitanja o procesu pripremanja i ostvarenja socijalne revolucije na našem tlu kao doprinosu jedne autentične revolucije globalnoj revolucionarnoj praksi.

Nezavisna radnička partija Jugoslavije (NRPJ) kao predmet istraživanja dijeli sudbinu cjelokupne historije radničkog pokreta, što znači da je istraživana njena djelatnost, ali ne i ona sama, kao stranka.¹ Stoga je ovaj

¹ Kao pokušaj da se komparativnom analizom odgovori na pitanje kakva su programska usmjerenja radničkih političkih stranaka nastao je moj rad Programi radničkih političkih stranaka osnovanih u Jugoslaviji 1919—1923, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije*, 1970, 7—8, str. 219—254. Istraživanje organizacije KPJ u legalnom periodu (u radu Organizaciono pitanje KPJ i Vukovarski kongres, *Drugi kongres KPJ*. Materijali sa simpozija održanog 22. i 23. IV 1970. u povodu 50-godišnjice drugog [Vukovarskog] kongresa KPJ 1920. Slavonski Brod, Historijski institut Slavonije i Baranje, 1972, str. 267—280), odnosno organizacionog pitanja kao jednog od bitnih pitanja revolucije (u radovima Lenjinova teorija partije i organizaciono pitanje KPJ, *Casopis za*

rad napisan sa zadatkom da analizom programskih koncepcija i organizacijske strukture NRPJ pridonese njenom definiranju kao političke stranke i tipologiji radničkih, odnosno političkih stranaka uopće na jugoslavenskom prostoru.

Ujedno je i doprinos obilježavanju šezdesete godišnjice osnivanja NRPJ (1923—1983).²

Osnivanje NRPJ iznudi se od režima, kako je to izvrsno definirao Moša Pijade, pa stoga, u trenutku osnivanja, po njegovim riječima i izražava pravo na partiju. To je razdoblje ilegalnosti u kojem od svih organizacija komunističkog pokreta djeluje legalno samo sindikalna, ali uz nametnut uvjet političke neutralnosti. U političkom životu Jugoslavije nema radničke političke organizacije koja bi u svom idejno-teorijskom usmjerenju imala revolucionarni marksizam. Postoji samo Socijalistička partija Jugoslavije (SPJ), koja je reformistička po programu i političkoj praksi a idejno-teorijski se opredjeljuje za revidirani marksizam.

Zadatak NRPJ, kao organizacije komunističkog pokreta, bio je da u javnom, političkom životu zemlje zastupa njegova osnovna opredjeljenja, prilagođena djelovanju u legalnosti, a to znači uz sva ograničenja koja su takvoj stranci nametnuta Obznanom i Zakonom o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi.

Stoga je uoči osnivanja i bila najavljuvana kao politička stranka koja će pomoći proletarijatu da raskine okove ekonomske i političke obespravljenosti i koja će voditi beskompromisnu borbu za njegove klasne interese. Tako je uglavnom definiran prostor, vrlo uzak, u kojem je NRPJ morala djelovati, pod neprekidnom prijetnjom zabrane i represije, jer su je organi državne vlasti smatrali čisto komunističkom strankom, samo s novim imenom. Analiza programskih i organizacionih dokumenata stoga

svremenu povijest, 1974, VI, 3, str. 15—24; Organizaciono pitanje KPJ u funkciji revolucije, *Osma konferencija zagrebačkih komunista i razvoj KPJ—SKJ kao moderne partije radničke klase*. Zbornik radova naučnog skupa, Zagreb, Centar za idejno-teorijski rad Gradske konferencije SKH Zagreb; NIŠRO Vjesnik, 1978, str. 283—290), rezultat su interesa za istraživanje komunističkog pokreta u Jugoslaviji i kao organizacionog sistema.

² O NRPJ je u historiografiji komunističkog pokreta više pisano u sklopu većih radova i monografija, odnosno povijesnih pregleda, a manje posebno. I u posebnim radovima preteže povijest njenog djelovanja općenito ili su istraženi pojedini specifični problemi, ali nema cjelovite sinteze. Nema radova o tipološkom određenju NRPJ kao stranke. To pokazuje i ovaj, selektivni, izbor objavljenih radova o NRPJ: *Miroslav Nikolić*, Osnivanje Nezavisne radničke partije Jugoslavije, *Istorijski glasnik*, 1959, 3—4, str. 83—95; *Isti*, Delatnost Nezavisne sindikalne partije u Beogradu, *Godišnjak grada Beograda*, VII, 1960; *Stanislava Koprivica-Oštrić*, O djelatnosti NRPJ u Zagrebu, *Revolucionarni radnički pokret u Zagrebu između dva svjetska rata*. Zbornik radova, Zagreb, IHRPH, 1968, str. 197—208, *Milenko Palić*, Nezavisna radnička partija Jugoslavije u Vojvodini 1923—1925, *Tokovi revolucije*. Zbornik istorijskih radova, V, Beograd 1970, str. 209—273; *Stanislava Koprivica-Oštrić*, Nezavisna radnička partija Jugoslavije i njena djelatnost u Hrvatskoj, *Casopis za svremenu povijest*, 1980, XII, 2, str. 7—32; *Ista*, Vladimir Čopić kao oblasni sekretar Nezavisne radničke partije Jugoslavije i urednik *Borbe*, Život i djelo Vladimira Čopića. Materijali sa znanstvenog skupa održanog 1. i 2. listopada 1976. u Senju, Rijeka, Centar za historiju radničkog pokreta i NOR-a Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, 1978, str. 185—198; *Miroslav Nikolić*, Komunistička partija Jugoslavije od Obznane do osnivanja NRPJ, Institut za istoriju radničkog pokreta Srbije — Rad, Beograd 1979, str. 485.

će nam pomoći da definiramo NRPJ kao proletersku političku stranku i odredimo joj mjesto u odnosu na KPJ i cjelinu komunističkog pokreta u Jugoslaviji u nepune dvije godine njenog postojanja (1923—1924).

1.

U teorijskom programu dane su osnove programske orijentacije NRPJ.³

U uvodu Programa NRPJ obrazlaže se njeno osnivanje ovim argumentima: kapitalistička klasa i vladajući režim u Jugoslaviji provode najbrutalnije nasilje nad radničkom klasom; velika većina radničke klase i radnog naroda u gradu i na selu nema mogućnosti da se slobodno politički organizira, da propagira svoje ideje i bori se za njih; SPJ je izdala socijalizam, klasnu borbu i interese radničke klase, a svojom djelatnošću podržava antiradničku politiku vladajuće buržoazije.

Prva glava Programa NRPJ oslikava obilježja kapitalističkog uređenja društva, njegove osnovne antagonističke klase, buržoaziju i proletarijat. Proletarijat je klasa ugnjetena ekonomski, obespravljena politički, a kulturno i duhovno zaostala, što je u jugoslavenskim prilikama posebno izraženo zbog nesigurnosti, nezaposlenosti, gladovanja, bolesti i siromaštva. Zatim se govori o proletarizaciji srednjih slojeva, malih privatnih vlasnika, obrtnika, nižih činovnika i državnih službenika. Tom su procesu izloženi i sitni seljaci, koji gube ili napuštaju zemlju, odlaze u grad tražeći posao, ili na velike posjede za nadničare. Istim procesima izložene su i porodice u tim društvenim grupama, jer su osim očeva prisiljeni da rade u najtežim uvjetima i majke i djeca.

U skladu s okolnostima osnivanja NRPJ, formulacije u Programu dane su kao opće teorijske kategorije, kako bi se izbjegla optužba za propagandu komunizma. To se vidi u formulaciji o organizacijama radničke klase: »Ali radnička klasa koja se mehanizmom kapitalističkog načina proizvodnje sama pribira i ujedinjuje, takođe stvara sebi svoje sopstvene organizacije, koje se, ranije ili kasnije, pretvaraju u borbena sredstva proletarijata protiv buržoazije i njenih tvrđava.«

Drugi dio Programa NRPJ tumači imperijalističku fazu u razvitku kapitalizma, kolonijalizam, militarizam i međunarodnu konkurentsku borbu kapitalističkih velesila koja se izražava u uništavajućim svjetskim ratovima. Nakon takve analize bilo bi uobičajeno da se globalni socijalni nemiri opišu i kao niz revolucija u Evropi, osim vrenja među ugnjetenim narodima i nemira u kolonijama. No to je opet nemoguće zbog opisanih okolnosti, pa je upotrijebljena formulacija o socijalnim sukobima najširih razmjera i zaoštavanju klasne borbe proletarijata. U Programu se nalaze i tada vladajuće ocjene i procjene o nemogućnosti kapitalizma da se konsolidira i stabilizira proizvodne odnose, i o njegovoj trajnoj krizi. Suprotno toj općoj ocjeni postavljena je mnogo realnija procjena: »Ona [NRPJ]

³ Program NRPJ objavljen je u brošuri: *Nezavisna radnička partija Jugoslavije. Program, akcioni program i statut. Usvojeni na zemaljskoj konferenciji radničkih delegata u Beogradu 13. i 14. januara 1923. god. Beograd 1923. Izdanje NRPJ.*

zna da između današnjeg kapitalističkog sistema i njenog krajnjeg cilja leži jedan period klasne borbe, ispunjen poredama i porazima, jedan period stalnog raspadanja kapitalističkih odnosa, jedan period koji će biti ispunjen ne samo žestokim socijalnim borbama, već i ratovima, koji će biti samo produženje svetskog i imperijalističkog rata od 1914. godine.«

Ocjena kapitalističkog poretka u Jugoslaviji povezuje ga u cjelinu međunarodnog sistema kapitalizma, ali ističe njegovu reakcionarnost i u sferi socijalnih odnosa i u sferi politike, izuzetan ekonomski i politički pritisak na proletarijat, agrarni problem i nacionalne sukobe.

Iz prethodnih analiza izvodi se i definira programski cilj NRPJ kao političke stranke jugoslavenskog proletarijata — zamjena kapitalističkog društva socijalističkim — klasnom borbom. Taj krajnji cilj neće biti lako postići iako se već ušlo u period njegova ostvarivanja. Samo su poznavaoči mogli u takvim formulacijama prepoznati tezu da će to biti revolucionarna borba za socijalizam, u procesu socijalne revolucije, jer je revolucionarna epoha otvorena pobjedom proleterske revolucije u Rusiji. Riječi revolucija nema u Programu NRPJ, ona je svjesno zamijenjena drugim izrazima, jer bi njena prisutnost bila dovoljna da NRPJ bude zabranjena. To je vrijeme u kojem su funkcionari KPJ bili na robiji zbog *propagande* njenog programa. O tome veoma ilustrativno govore materijali vidovdanskog procesa i posebnog procesa Simi Markoviću — optužnica se zasnivala na »postojanju krivičnog dela« u aktivnom radu »na ostvarivanju ciljeva Komunističke partije putem revolucije i nasilja«, a »u duhu« Programa KPJ.

U političkom smislu Program NRPJ govori o potrebi stvaranja njenih organizacija koje će radničku klasu okupljati, i idejno je osposobljavati da stekne svijest o potrebi organizirane borbe za svoje interese, o nužnosti »zamjene kapitalističkog poretka socijalističkim«. Kao politička stranka koja se zasniva na organizaciji i disciplini svoga članstva NRPJ se odlučno ograđuje od mogućnosti da se oslobođenje radničke klase ostvari pučizmom ili individualnim akcijama ili suradnjom u sistemu vlasti buržoaske države.

Izjava o internacionalnoj proleterskoj klasnoj solidarnosti i nastojanju NRPJ da je svojom djelatnošću jača, izražena u Programu NRPJ, znači programsko i organizaciono opredjeljenje za Komunističku internacionalu što eksplicitno nije bilo moguće izraziti. Najava suradnje s proleterskim strankama u balkanskim zemljama, koje se izjašnjavaju i bore za federaciju socijalističkih republika na Balkanu, znači da NRPJ prihvata program i politiku Balkanske komunističke federacije (BKF). To također nije bilo moguće reći, pa je formulacija o borbi za federaciju balkanskih socijalističkih republika javnom objavljivanju prilagođen program BKF o federaciji sovjetskih republika Balkana. Treba se podsjetiti i da sovjetska republika u ovom slučaju znači republiku vijeća ili savjeta, što je specifičan oblik diktature proletarijata ostvaren u ruskoj revoluciji, a za koji su se u svojim programima izjašnjavale komunističke partije.

U jednoj sferi veoma bitnoj za društvene i političke odnose u jugoslavenskoj državi, sferi međunarodnih odnosa, nacionalnog pitanja, Program NRPJ označuje granicu u općem odnosu komunističkog pokreta prema tom problemu. Posljednji put je u jednom programskom dokumentu izražen stav o nacionalnom jedinstvu, uz koje doduše postoje i »plemenski

sporovi«, uzrokovani ekonomskom borbom buržoazija iz pojedinih »plemenskih centara«. Iako je upotrijebljen termin o pravu na samoodređenje, on u tom času označuje stav o borbi za pune unutrašnje slobode, a protiv svakog nasilničkog hegemonizma.

U zaključnom dijelu Programa NRPJ navedena su sredstva koja će stranka primjenjivati u političkoj borbi za svoj program i organiziranje radničke klase i siromašnih društvenih slojeva u gradu i na selu, propaganda programskih načela živom i pisanom riječju, razvijanje klasne svijesti, solidarnosti i volje za borbu. NRPJ se u Programu izjašnjava za sudjelovanje u političkom sistemu putem predstavničkih tijela (parlament, oblasne skupštine, općine).

S obzirom na to da su vlasti potpuno ispravno označivale NRPJ kao *stvarno komunističku stranku*, zanimljivo je usporediti njen program s Programom KPJ, koji je bio donesen na Vukovarskom kongresu, u legalnom razdoblju njena djelovanja.

Uspoređivanje tih dviju programa mora početi od općih političkih prilika, jugoslavenskih i međunarodnih, u kojima nastaju. Program KPJ, koji je usvojen u lipnju 1920. godine, još izražava opći revolucionarni polet i zanos, aktualnost očekivane svjetske revolucije kao epohalnog socijalnog prevrata. Komunistički pokret u Jugoslaviji bio je u usponu i od svih radničkih organizacija imao najveći broj članova i pristaša. Program NRPJ stvaran je u siječnju 1923. godine, kad je malobrojna KPJ u dubokoj ilegalnosti, od svih organizacija komunističkog pokreta samo je sindikalna legalna, ali joj je djelatnost uvjetovana političkom neutralnošću. U svjetskim razmjerima splašnjava revolucionarni val, a jača buržoaska reakcija, što s različitim intenzitetom pogađa komunističke pokrete, ovisno o stupnju demokratičnosti pojedinih građanskih režima. Prva zemlja uspješne proleterske revolucije bori se s problemom unutrašnje konsolidacije tekovina političke faze revolucije, ostaje jedina i izolirana socijalistička zemlja. Sve ukazuje na dugi period borbi za interese proletarijata u okvirima građanskih država.

Zajedničku, teorijsku osnovu programa KPJ i NRPJ čini revolucionarni marksizam, što znači da su uz osnove Marxove teorije revolucije integrirani i Lenjinovi doprinosi, teorijski i akciono-politički. No dok se u Programu KPJ svuda provlači ocjena o aktualnosti svjetskog epohalnog prevrata u korist socijalizma, o otvaranju ere socijalne revolucije kao globalnog preobražaja kojega će dio biti i revolucija u Jugoslaviji, Program NRPJ nagovještava dugo razdoblje klasnih borbi u kojima će proletarijat biti u obrambenoj poziciji. Dok je Program KPJ u cijelosti izraz aktualnosti revolucije, očekivanog revolucionarnog prevrata, diktature proletarijata kao države savjeta ili vijeća, crvene vojske kao naoružanog naroda, što su sve tekovine i ruskog Oktobra i revolucionarnog vala koji je prošao Evropom, Program NRPJ okreće se borbi za demokratizaciju postojeće buržoaske države i poboljšanje položaja radničke klase u njoj klasičnim metodama borbe političke partije. Razlika NRPJ od druge radničke političke stranke, SPJ a pogotovo od građanskih političkih stranaka, izrazito postoji u sferi organizacije, što pokazuje analiza Statuta NRPJ.

2.

Osnove njene organizacione strukture definirane su u Statutu NRPJ.⁴ Za razliku od programskih dokumenata koji su polazili od teorijskog programa i koji su ga razrađivali za pojedina područja političke strategije stranke, ali ga nisu mijenjali, organizacioni dokumenti usvajani u toku javnog djelovanja NRPJ mijenjali su strukturu stranke definiranu Statutom. Stoga će nam za analizu strukture osim Statuta NRPJ biti osnova i Rezolucija o reorganizaciji Partije iz travnja 1924. godine. Kako u historiografiji ne postoji metodologija za ispitivanje strukture i tipa političke stranke, a razrađena je u politologiji — koristit će se za analizu i tipologija NRPJ. Ispituje se *stranačka organizacija* po stupnjevima i vrsti *članstva*, po obliku *posebnih organizacionih jedinica* i *njihovih organa* i po *vrhovnim organima* stranke i *vodstvu*.⁵

Članstvo. NRPJ je organizacija sastavljena od *članova* koji su *individualno* i *neposredno vezani za stranku*. To je savršeniji oblik političke organiziranosti, za razliku od mnogih građanskih stranaka u kojima se organizacija sastoji od pristaša kolektivno, a ne neposredno, vezanih uz stranku. U pogledu *čvrstine vezanosti* za stranku, NRPJ bismo mogli označiti kao radničku političku stranku koja se nalazi između socijaldemokratskog i komunističkog tipa organizacije. To znači da se pristup u stranku uvjetuje prihvaćanjem određenih obveza, ali član nije uz osnovnu stranačku jedinicu tako čvrsto vezan kao u komunističkoj partiji.

Pristupanje NRPJ uvjetuje se usvajanjem programa, statuta i taktike (akcionog programa), obvezom na aktivni rad u stranci i izvršavanje odluka njenih organa. O tome se potpisuje pismena izjava prigodom stupanja u stranku. Postoje ograničenja, odnosno uvjeti za prijem pripadnika određenih društvenih slojeva ili grupa. Najamni radnici pristupaju stranci uz garanciju dvaju članova partijske organizacije u koju se učlanjuju. Ako se njihova ispravnost ne može utvrditi dovoljno sigurno, mjesna organizacija koja ih prima može se koristiti uvjetnim rokom od tri mjeseca, u toku kojega kandidat radom dokazuje svoju ispravnost. Isti su uvjeti za prijem seljaka, poljoprivrednih radnika i malih posjednika. Vrlo su strogi uvjeti za prijem intelektualaca. Oni moraju imati jamstvo dvaju članova organizacije kojoj pristupaju i mišljenje te organizacije, dok konačnu odluku o prijemu donosi oblasno rukovodstvo, a ono može zahtijevati da kandidat šest mjeseci dokazuje svoju ispravnost. Statut propisuje obvezu člana da radi *u stranci*, a ne izriče jasno obvezu aktivnog rada *u osnovnoj organizaciji*, kao što je slučaj u komunističkoj partiji.

Organizacione jedinice. NRPJ se sastoji od *mjesnih organizacija* koje se mogu dijeliti na *povjereništva* i sekcije, kao najmanje stranačke jedinice, a formiraju se na *teritorijalnom* principu. I srednje organizacione jedinice, koje se nazivaju *oblasti*, formiraju se na teritorijalnom principu.

Stranački organi. Izvršni su organi osnovnih stranačkih jedinica *povjerenik* za partijsko povjereništvo, a *uprava* za mjesnu organizaciju. Uži izvršni

⁴ Statut NRPJ objavljen je u brošuri navedenoj u bilješci 3.

⁵ Najrazrađeniji metodološki model za analizu strukture organizacije političke stranke nalazi se u knjizi *Radomira Lukića*, *Političke stranke*, Beograd 1966, 46—78.

organ u upravi mjesne organizacije jesu *predsjednik, sekretar i blagajnik*. Uprave podnose članstvu izvještaj o svom radu na tromjesečnim skupštinama, a o svom radu i o radu članova izvještavaju i oblasni sekretarijat. Statutom je propisano da dvije trećine članova uprava mjesnih organizacija NRPJ moraju biti najamni radnici.

Oblasna vijeća zborni su organ oblasnih partijskih jedinica. Formiraju se od uprave mjesne organizacije onog mjesta u oblasti gdje je pokret naj-snažniji i delegata svih mjesnih organizacija u toj oblasti. Uži izvršni organ u oblasti jest *izvršni odbor*. *Oblasni sekretar* neposredni je izvršni organ, kojega imenuje centralno rukovodstvo. Izvršni odbor i oblasni sekretar čine *oblasni sekretarijat*.

Vrhovni zborni organ stranke je *kongres* i s pomoću njega članovi upravljaju strankom. Uži je vrhovni organ *zemaljsko vijeće*, statutom definirano kao glavni upravni, izvršni i nadzorni organ koji predstavlja NRPJ kao pravno lice. Izvršni je organ *Zemaljskog vijeća Centralni odbor*, *Zemaljsko vijeće* bira posebno i dva *predsjednika, dva sekretara, blagajnika* i financijsku kontrolu.

Usporedba pokazuje da je Statut KPJ, donesen na Vukovarskom kongresu, poslužio kao predložak za izradu Statuta NRPJ. Kompozicija im je identična. Većina članova prenesena je doslovno iz Statuta KPJ u Statut NRPJ, ali su unesene i značajne promjene. Prva je promjena u definiciji cilja stranačke djelatnosti: revolucionarna zamjena kapitalističkog društvenog poretka komunističkim u svrhu oslobođenja proletarijata i drugih ugnjetenih društvenih slojeva, iz Statuta KPJ, zamijenjena je u Statutu NRPJ formulacijom o oslobođenju proletarijata i ugnjetenih slojeva radnog naroda klasnom borbom za ostvarenje socijalističkog društva.

Odredbe iz Statuta KPJ, koje su određivale organizacionu vezu između političke i sindikalne organizacije izraženu uzajamnim zastupanjem u forumima, a u osnovnim organizacionim jedinicama formiranjem *mjesnih vijeća* kao zajedničkih organa političkog i sindikalnog dijela pokreta, nema u Statutu NRPJ.

Zanimljivo je da su odredbe o članstvu pooštrene u Statutu NRPJ; nova je obveza da većinu u mjesnim upravama moraju činiti najamni radnici, uvedena je kontrola rada članova i partijske aktivnosti uopće. To ukazuje na proces koji se u organizacionom smislu odvijao u političkim organizacijama komunističkog pokreta, približavajući ih strukturi komunističke partije. To se još jasnije vidi iz odredaba o reorganizaciji NRPJ, koje njen organizacioni model sasvim približavaju komunističkoj partiji u uvjetima legalnosti.⁶ Te su promjene dio procesa koji se odvija u samoj ilegalnoj KPJ, jer ona ima obvezu od Izvršenog komiteta Komunističke internacionale da se konstituiraju na produkcionom principu. Riječ je o prihvaćanju temeljnih principa Lenjinove teorije partije koja je osnova za konstituiranje komunističke partije. Osnovni elementi po kojima se komunistička partija razlikuje od drugih radničkih političkih stranaka jesu: obveza svakog člana da aktivno radi u jednoj od osnovnih organizacija, konstituiranje osnovne stranačke jedinice po mjestu rada i princip demokratskog centralizma u unutarpartijskim odnosima.

⁶ Rezolucija o reorganizaciji Partije, Istorijski arhiv KPJ, tom II, 295—302.

Zanimljivo je da je organizaciona slabost označena kao Ahilova peta jugoslavenskog radničkog pokreta, koju treba prevladati novom, uvjetima borbe primjerenijom organizacijom. Principi na kojima se provodila reorganizacija ilegalne KPJ organizacioni su principi komunističke partije prilagođeni jugoslavenskim uvjetima.

Poslije reorganizacije osnovna je stranačka jedinica NRPJ *sekcija*, koja se formira na principu radnog mjesta — produkcionom principu, kao *radionička* sekcija u koju ulaze svi članovi NRPJ zaposleni u jednoj radionici ili industrijskom poduzeću, a ako ih nema dovoljno, sekcija se formira od članova iz više susjednih radionica. Kako je nemoguće dokraja dosljedno provesti produkcionu princip, formiraju se i *ulične* i *seoske* sekcije, koje su zapravo teritorijalne jedinice. Sekcije se u gradovima nazivaju i *kvartovi*, a formiraju se oko najvećih industrijskih poduzeća. Sekcije i kvartovi dijelovi su *mjesne organizacije* u većim mjestima, a u manjim je mjestima mjesna organizacija jedinstvena.

Reorganizacija NRPJ, koja se provodila istodobno s reorganizacijom ilegalne KPJ na produkcionom principu (u kojoj su osnovne jedinice bile *partijske ćelije*), nije zahvaćala, što je i prirodno, strukturu organizacije iznad osnovne jedinice, jer je ta i u komunističkoj partiji uvijek teritorijalna.

Uvodi se jedan zanimljiv oblik organizacionog okupljanja članova ilegalne KPJ, ali i legalne NRPJ — *frakcija*. To je partijsko tijelo koje radi u organizacijama izvan partije, a po njenim direktivama. Frakcije kao oblik organiziranja treba razlikovati od uobičajenijeg sadržaja tog pojma — frakcija kao oblika okupljanja pojedinih suprotstavljenih struja ili grupa unutar partije.

Analiza programskih i organizacionih dokumenata NRPJ pokazuje:

1. Po tipu to je radnička politička stranka za djelovanje u legalnim uvjetima.
2. U programskoj orijentaciji ona se temelji na marksističkoj revolucionarnoj teoriji, ali to opredjeljenje nije eksplicitno i radikalno, već umjereno izraženo zbog okolnosti u kojima NRPJ mora djelovati.
3. Po strukturi organizacije NRPJ je na granici između masovne, legalne, na teritorijalnom principu zasnovane stranke i kadrovske stranke s aktivističkim članstvom organizirane na produkcionom principu. Takvo određenje odgovara vremenu i uvjetima u kojima je osnovana. Stoga bismo mogli reći da u tipologiji političkih stranaka u Jugoslaviji NRPJ označuje prijelaz između radničke političke stranke socijaldemokratskog i komunističkog oblika organiziranja. Iako legalna stranka, ona je bila neodvojiv dio cjeline komunističkog pokreta u Jugoslaviji.